

БАБАЛАР СӨЗІ

БАТЫРЛАР
ЖЫРЫ

34

«МӘДЕНИ МҰРА»
МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ
КІТАП СЕРИЯЛАРЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ
НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ
БАСТАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

АСТАНА
2006

«МӘДЕНИ МҰРА»

МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ

КІТАП СЕРИЯЛАРЫ

БАС РЕДАКЦИЯСЫНЫҢ АЛҚАСЫ

Тасмағамбетов И.Н., *бас редактор*

Тәжин М.М., *бас редактордың орынбасары*

Тәуекел С.Т., *жауапты хатшы*

Әбділдин Ж.М.

Әуезов М.М.

Байпақов К.М.

Зиманов С.З.

Кәлетаев Д.А.

Кекілбаев Ә.

Кенжеғозин М.Б.

Қасқабасов С.А.

Қойгелдиев М.Қ.

Қосыбаев Е.М.

Құл-Мұхаммед М.А.

Мағауин М.М.

Мәмбеев С.А.

Нұрпейісов Ә.К.

Нысанбаев Ә.Н.

Рахмадиев Е.Р.

Сұлтанов Қ.С.

Сүлейменов О.О.

Хұсайынов К.Ш.

БАБАЛАР СӨЗІ

ЖҮЗ ТОМДЫҚ

Батырлар жыры

ББК 82.3 (5 Қаз)

Б12

**«Мәдени мұра» Мемлекеттік бағдарламасының
Фольклортану, әдебиеттану және өнертану секциясының мүшелері:**

Қасқабасов С. (*төраға*), Қорабай С. (*төрағаның орынбасары*),
Жұмасейітова Г. (*жауапты хатшы*), Әзібаева Б., Күзембаева С.,
Қирабаев С., Мамыраев Б.

Томды басуға М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының
Ғылыми кеңесі ұсынған

Томның редакция алқасы:

Қосан С. (*жауапты редактор*), Қасқабасов С., Алпысбаева Қ.,
Ісімақова А.

Томның ғылыми түсініктемелерін жазып, баспаға дайындағандар:

Филология ғылымдарының кандидаттары: Алпысбаева Қ.
(*жауапты шығарушы*), Қосан С., Тастанов Қ.

Б12 Бабалар сөзі: Жүз томдық. — Астана: «Фолиант», 2006.
Т. 34: Батырлар жыры. — 384 бет.

ISBN 9965-35-216-X

«Бабалар сөзі» сериясының 34-томына «Қисса-и Алпамыс батыр»,
«Алпамыс батыр қиссасы», «Қисса Алпамыс», «Алпамыс батыр» атты
жыр нұсқалары енді.

Б $\frac{4702250205}{00(05) — 07}$

ББК 82.3 (5 Қаз)

ISBN 9965-35-216-X (т. 34)

© Әдебиет және өнер институты, 2006

ISBN 9965-619-60-3

© «Фолиант» баспасы, көркемдеу, 2006

ҚҰРАСТЫРУШЫЛАРДАН

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарлама аясында жарияланатын «Бабалар сөзі» сериясының жүз томдық ғылыми басылымын әзірлеп, жарыққа шығаруды одан әрі жалғастырады.

Серияның бұған дейін жарияланған отыз үш томы ұлттық фольклорымыздың аса бір көркем де көлемді саласы болып саналатын дастандар мен тарихи жырларға арналды. Дәлірек айтқанда, бүгінге дейін хикаялық дастандардың он үш томы, діни дастандардың жеті томы, ғашықтық дастандардың сегіз томы, тарихи жырлардың үш томы, батырлық жырлардың бір томы, сондай-ақ шежірелік дастандардың бір томы әзірленіп, баспа бетін көрді. Бұл басылымдардың соңғы он томы Қытайдағы қазақ фольклорына арналғаны мәлім. Қазақ халқының қымбат қазынасы — фольклор жинақтарының жоғары деңгейде безендірілген жаңа басылымын оқырман қауым үлкен қуанышпен қарсы алды. Алла қаласа, қазақ эпосының көркем үлгілерін жариялау осымен шектелмейді.

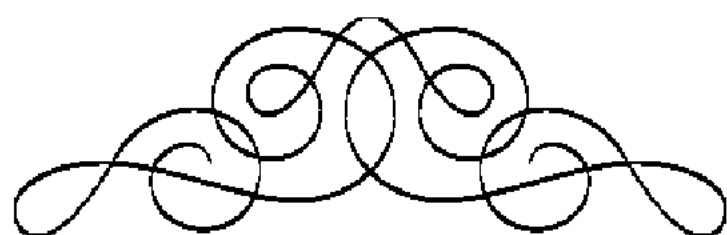
Оқырман назарына ұсынылып отырған аталмыш серияның 34-томы батырлар жырына арналды. Бұл томға «Қисса-и Алпамыс батыр», «Алпамыс батыр қиссасы», «Қисса Алпамыс», «Алпамыс батыр» атты эпостық нұсқалар енді.

«Алпамыс батыр» жырының оннан астам нұсқалары бар. Оларды ғылыми тұрғыдан жүйелеп, екі томға жинақтау жоспарланды. Алғашқы томға енген төрт жыр нұсқасының біреуі (Жыршысы — Келімбет Серғазыұлы) бұрын-соңды жарияланбаған. Сондай-ақ «Алпамыс батыр» жырының Кеңес кезеңінде баспа бетін көрген варианттарына сол кездің саяси-қоғамдық талаптарына орай мәтіндік өңдеу, редакция жүргізілгені жасырын емес.

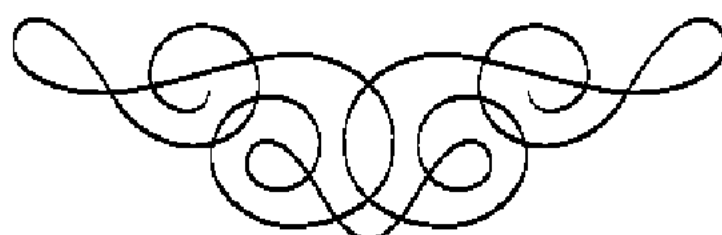
Бұған қоса, ілкі жинақтарда түсіп қалған, яки қолжазбадан қате оқылған жыр жолдары мен жекелеген сөздер түпнұсқа бойынша түзетіліп, мәтіндер бастапқы қалыпқа келтірілді.

«Бабалар сөзі» сериясының негізгі ұстанымдарына сәйкес, отыз төртінші том ғылыми қосымшалармен толықтырылды. Ғылыми қосымшаларға томға енген мәтіндерге жазылған түсініктемелер, сөздік, жер-су атаулары, мәтіндерде кездесетін тарихи тұлғалар мен діни есімдерге арналған түсініктер, эпостың жинаушылары мен оның жырлаушылары туралы деректер, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, орыс және ағылшын тілдерінде жазылған түйін кірді.

Томның көлемі — 24. б.т.

M Θ T I H Δ E P

Қисса-и Алпамыс батыр^{*}

Бұрынғы өткен заманда,
Дін мұсылман аманда,
Жиделі Байсын жерінде,
Қоңырат деген елінде
Байбөрі деген бай бар екен.
Байбөрі малға бай екен,
Бір перзентке зар екен.

Байбөрінің Құлтай деген немере ағасы бар екен, ол һәм перзентке зар екен. Байбөрі әкесі һәм Құлтай, һәм Шыныбай деген үшеуі бір тума екен. Шыныбай қатыныменен өліп, онан Тортай деген бір ұл қалыпты. Оны Құлтай асырап, соның қолында болыпты.

Әлқисса, күндерде бір күн Байбөрі малдарын аралап жүріп: «Менің ұлым болса, осы малдың қызығын көрер еді, мына жорғаларды мінер еді, менің өзім өлсем, бұ мал кімдікі болып кетеді», — деп перзент дағынан қасірет қылып, далада жүріп, һәр күндерде жылап айтқан сөздері — Байбөрі ғазалы:

Көңілі мұңлы-қайғылы,
Көкірегі шерлі екен.
10 Бір перзенттің жоғынан
Дәйім қайғы жер екен.
«Көзім ашық дүниеден
Өткенім бе?» дер екен.

^{*} «Алпамыс батыр» жырының бұл нұсқасын Жүсіпбек Шайхысламұлы 1899 жылы Қазан қаласында «Қисса-и Алпамыш батыр бұ тұрыр» деген атпен жариялаған.

- Байбөрі Хаққа налыды:
— Алмадың, Алла, жанымды,
Қайтып шыдап жүремін,
Бір баланын жоғынан
Ағайын жеді малымды,
Көңіліме салды уайымды.
- 20 Қадір Алла Жаратқан,
Өзің болғын панайым.
Бір баланың жоғынан
Зорлық қылды маңайым.
Өкім қыла сөйлейді
Баласы көп ағайын.
Ескерер күнің бар ма екен,
Жаратқан Алла Құдайым.
Сүйегім кетті жасық боп,
Достым кетті қашық боп.
- 30 Көрер көзім көр болды,
Бір балаға ашық боп.
Аққан жасымды тия алмай,
Перзенттің дағы өтеді.
Баласы жоқ адамның
Әркімге хақы кетеді.
«Байбөрі қубас» деген сөз
Сүйегімнен өтеді.
Жаратқан патша — Құдая,
Перзентке зар қып қойғанша,
- 40 Жаратпасаң нетеді?

Байбөрі осылай деп жүрді жылап,
Құдайдан күні-түні бала сұрап.
Сүйегі сырқырайды Байбөріге
Мұң-зарын естіген жан салып құлақ.

Көз жасы Байбөрінің бетін жуды,
«Көрмей-ақ өлем бе, — деп, — үйден дуды?»
Сол кезінде Құлтайдың аяқ салған
Тезекші қара күннен бір ұл туды.

Байбөрі әр бір түрлі ойлайды ойды,
50 Қызықпен көп қайғының бәрін жойды.
Балаға таңсық болып жүрген байғұс,
Баланы үйге әкеліп қылды тойды.
«Тумаса да туғандай қылайын», — деп,
Ұлтан деп ол баланың атын қойды.

Әлқисса, ол Ұлтанды Байбөрі бала қылып асырап алды.
Өскен соң, өзі зор болды.

Кеуделері кепедей,
Мұрындары төбедей.
Күрек тісі кетпендей,
Кеңірдегі жөйіттің көріндей.
Отырған жері
60 Алты қанат үйдің орнындай.
Құлақтары қалқандай,
Мұрындары сығымдаған талқандай.
Көздері терең зындандай,
Басқан ізі от орнындай.

Аузы ошақтай, азуы пышақтай, мұрнының тесігі үңгірдей, иегі сеңгірдей болды. Ол ақымақ ер жеткен соң, Байбөріге тілі тиетұғын болды. Ашуланса, «қу бас шал, сөйлем» дейтұғын болды. Мұны есітіп Байбөрі: — «Құдай өзіме бермесе, бұл маған бала болып жарытпайды екен, мұның сөзін есітіп тұрғанша далада қаңғып өлейін», — деп, қолына таяқ алып, әулие қоймай қыдырып, етек-жеңін шеңгел сыдырып, жылдан-жыл өткенде Бабай Түкті шашты Әзіз деген әулиеге түнеді. Құдай Тағала тілеуін беріп, әулие жәрдем болып бір ұғыл, бір қыз берді. «Ұлдың атын — Алпамыс, қыздың атын — Қарлығаш қой», — деді. «Ұлың он жасында ел ұстайды, атса оқ өтпейді, шапса қылыш кеспейді, отқа салса күймейді, суға салса батпайды, өзін хан боласың», — деді. Онда Байбөрі орнынан түрегеліп, қуанып үйіне келді. Қатыны жүкті болып, тоғыз ай, он күнде бала туып, ұлының атын Алпамыс қойды. Артынан бір жасар болып Қарлығаш туды. Онда Шекті деген елде Сарыбай деген бай бар екен, оның Күлбаршын деген жалғыз қызы бар еді, соған құда түсті Байбөрі бай онан кейін.

Алпамыс он жасқа келгенше артынан бала тумаған соң, Сарыбай ойлады: «Менің күйеуім жалғыз болды, мұның көзі олай-бұлай болып кетсе, қызым Ұлтанға қор болады екен», — деп Қытайға қашып көшіп (кіріп) кетті, қызын бермеймін деп. Сол халде Алпамыс он жасқа келгенде алар бүркіт қабақты, алма мойын сабақты Қоңырат деген елге хакім болды. «Менің әкеме тіл тигізген құл сенбісің?» деп, Ұлтанның құлағын кесіп, табанын тіліп, қойға салды. Сонда Алпамыстың ойнап жүріп жұмырығымен ұрған балалары мойны үзіліп өлетұғын болды. Бір кемпірдің бір күні баласыменен ойнап жүріп ұрса, баласы өліп қалыпты. Сонда кемпір айтты: — Әй, Алпамыс, елдің бекерге баласын қыра бергенше, қайратың болса, Қытайға қашып кеткен қайын атаң Сарыбайдың қызы Күлбаршын сұлу деген сенің жарың еді, соны барып алсаңшы, — дейді. Бұрын құлағына тимеген сөзі еді, Алпамыс мұны есітіп, әскер жиып, күндіз-түні тынбай, аттан жерге қонбай, еш мезгілге айнамай, түн қатып, жанын сатып, су орнына қан жұтып, көп адамдарды қырып, қырық құл, қырық күңменен қатынын алып келді.

Әлқисса, өзі қатынын іздеп кетсе, үйіндегі жылқысын Тайшық деген қалмақтың ханы келіп алып кетіпті. Алпамыс келгенде алдынан шығып, Байбөрі бай бір сөз дейді:

- Тумай кеткір, Алпамыс,
Көрінбе менің көзіме.
Еш қайратың тимеді
Адам болып өзіме.
Тайшық алды жылқымды,
70 Құртып кетті мүлкімді.
Тұр алдымнан, кет, — дейді,
Кет деген сөзін кектейді.
Тайшық алған жылқының
Артынан қуып бар, — дейді.
Тайшықтан кекті ал, — дейді,
Ала алмасаң кегімді,
Бенде боп сонда қал, — дейді.
Сонда Алпамыс сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
80 — Тайшық алған жылқының
Ал артынан кетейін.

- Шаһимардан жар болса,
Жылқыңды қуып жетейін.
Қарамайсың көңіліме,
Әкем де болсаң мен сорлы
Сөзінді есітіп нетейін.
Атқа салдым тегілдірік терлікті,
Қаратауда мен көп сүрдім беклікті.
Мен кеткен соң, әкежан,
90 Көрерсің құлдан қорлықты.
Атқа салдым тегілдірік пыстанды,
Мен кеткен соң, әкежан,
Ақыр жерсің пұшманды.
Бес байталдық бедірек құл,
Әке, сенің артыңда
Аңдып жүрген дұшпан-ды.
Сол уақытта осы сөз
Қатты тиді өзіне.
Алпамыстың жан көрінбес
100 Қаһарланса көзіне.
Шамырқанды, шырқанды,
Буырқанды, бұрсанды,
Мұздай темір құрсанды.
Алып келді Шұбарды,
Мойнына тақты тұмарды.
Бейсенбі күн бесінде
Тайшыққа қосын шығарды.
Садағын белге байлады,
Ал Тайшыққа жүрмекке
110 Алпамыс берен ойлады.
Қайратты туған бала-ды,
Тайшыққа кетіп барады.
Алтын бауыр Шұбардың
Басын жолға салады.
Бір күн шапса Шұбар ат,
Айшылық жолды алады.

Әлқисса, онда Алпамыс батыр кетіп бара жатқанын біліп, елі-жұрты жиылып, алдына келіп айтты: — Әй, Алпамыс, жалғыздық бір Аллаға жарасқан, басқаға жарасқан емес, көп

әскермен барыңыз, — дейді. Онда Алпамыс айтты: — Бәлі, жұртым, бұл сөзің мақұл, алай болса да, Құда қаласа, жалғыз өзім барамын, дұшпанды жеңіп аламын, табаныма саламын, енді сіздердің жаның ашыса, маған қосылған көмегің, қылған себебің сол болсын, менің қартайған ата-анам қалып барады, әуелі Құда, қалды халқым сіздерге тапсырдым, соны бағыңыздар. Және қатынымның ішінде жеті айлық бала қалып барады, ұл туса атын Жәдігер қойыңдар, жақсы қылып бағыңдар, тірі болса, дұшпанға кек жібермес. Мұны да әуелі Құда, қалды, халқым, сіздерге тапсырдым, — деп Алпамыс батыр жүріп кетті.

Сонда Алпамыс үйден шыққан күні жылқы алып барған қалмақтың ханы түс көріп, түсінен шошып оянып, елі-жұртын жиып алып, түсін айтып бір сөз дейді:

- Әй, азаматтар, жаранлар,
Мен бір жауап айтайын,
Құлақ салып қараңдар.
120 Мен бір бүгін түс көрдім,
Түсімде жаман іс көрдім.
Заманым менің қағынды,
Қағынбаса не қылды.
Құрсаулы қара бура кеп,
Қарсы қарап шабынды.
Көзімнің жасы егілді,
Қабырғам менің сөгілді.
Басымда тәж, дәулетім
Жерге менің төгілді.
130 Бір арыслан өзіме
Шабатұғын көрінді.
Талқан қып алды шәрімді,
Талауға салды барымды.
Екі бүйірін таянтып,
Алатұғын көрінді
Қойнымдағы барымды.
Қаланың аузын қан қылды,
Қақпаның аузын шаң қылды.
Айдарлымды құл қылды,
140 Тұлымдымды тұл қылды.

- Солқылдаған мырзамды
Табанға салып жүн қылды.
Ауызына қарасам,
Сұлуды таңлап сүйгендей.
Келбетіне қарасам,
Қымқапты таңлап кигендей.
Бір түгіне қарасам,
Қырмызы қызыл жібектей.
Ақылына қарасам,
150 Сарттар соққан түнектей.
Қабағы қалың сол бала,
Тіпті, шұнақ қу бала
Шұбар ат мініп келеді.
Сол Шұбар ат дүбірі
Тақ төбемді жарады.
Мен білмеймін тап сонан
Қандай адам өледі.
Жылағанда көзіме
Қанды жасым тола ма?
160 Тауға біткен бәйшешек
Сірә дә құрып сола ма?
Жиделі Байсын жерінен,
Қоңырат деген елінен
Алпамыс атты жас берен
Атқа мінген бола ма?

Әлқисса, онда Алпамысты патшасы мұндай қылып айтқан соң, қалмақтың һәммә жұрты қорықты. Сол халде ыстық ішкен, сұйық тышқан, қабағы тырысқан, көрінгенменен ұрысқан, кенеп дамбады көтіне қатқан, өзін туғаннан Құдай атқан, басы мүйіз, көті киіз, тізесіне шекпені жетпеген, басынан жаманшылық кетпеген, бір кез ширек бойы бар, адам таппас ойы бар бір мәстек кемпір түрекеліп айтты: — Әй, тақсыр, менің бір тілегім бар, соны қабыл қылсаңыз, ол дұшпаныңызды мен бенде қылып байлап алып, әкеліп берейін, — деді.

Онда хан айтты: — Не тілегің бар? Алпамысты байлап алып келсең, не тілесең де берейін, арызыңды айт? — дейді.

Мәстек айтты: — Менің жалғыз таз балам бар еді, соған жалғыз қызың Қаракөзайымды берсең, мен дұшпаныңызды

әпкелейін, — дейді. Онда хан айтты: — Құп, әпкелсең, беремін, — дейді.

Онда мәстек кемпір ханның қызы Қаракөзайымды бас қылып, қырық қыз алып, қырық бөтелке арақ алып, қырық отауды түйеге артып алып, қырда Тасқала деген қарауыл панасы бар еді, оған бес жүз кісіні қарауылға жіберіп, «менен түтін шықса дайын болыңдар» деп, мәстек Алпамыстың келетұғын жолына қырық отауды тігіп, арқаны жиып, ойындарын ойнап жата берді.

- Енді Алпамыс келеді,
Жөнеді батыр, жөнеді,
Ләшкер тартып келеді.
Ауыздықпен алысып,
170 Табан жолмен тарысып,
Ұшқан құспен жарысып,
Маядай мойнын созады.
Тарта-тарта баланың
Алақаны тозады.
Байшұбардай тұлпардың
Ойынды еті бұлтылдап,
Төрт тұяқтан шыққан от
Шақпақ тастай жылтылдап.
Құлақ салсаң дабысы,
180 Тау суындай сыңқылдап.
Қолтығынан аққан тер
Тебінгіде сылпылдап.
«Шу» дегенде Шұбар ат
Ұшқан құстан озады.
Гулөп кетіп барады,
Саулап кетіп барады.
Томарша жерден сырғытып,
Жарлау жерден ырғытып,
Көз ұшында көрген жер
190 Көзді жұмып-ашқанша,
Артында жатып қалады.
Құланнан атты қодықты,
Көлден тартты борықты.
Арада неше қоныпты,

- Жетемін деп зорықты.
Талма түстің шағында,
Айдын көлдің бойында,
Алпамыс атты жас берен
Кемпірге келіп жолықты.
- 200 Талма түстің шағында
Алпамыс жетіп келеді,
Жолын сұрай береді.
- Сонда мәстек жылады,
Жылағанын көрген соң,
Ер Алпамыс сөйлейді:
— Далада тұрған, шешеке-ау,
Мұнша неге жылайсың,
Айтпаймысың сырыңды?
Шығарайын мініңді.
- 210 Басыңды кесіп дұшпандай,
Кетермін қылып тынымды.
Тірі болсам табайын
Көңілдегі кірінді.
Жылағанда жөніңді айт,
Өлтіріп мен берейін
Дұшмандық қылған еліңді.
Сонда мәстек сөйледі,
Сөйлегенде бүй дейді:
— Сен, сен едің, сен едің,
- 220 Қамқорың сенің мен едім.
Жиделі Байсын жерінде,
Қоңырат деген елінде
Байбөрі деген ер еді.
Байбөрінің жылқысын
Тайшық хан алып жөнеді.
Қырық балам менің бар еді,
Қырқы бірдей нар еді.
Алдынан шықты жылқының
Таласқан соң малына,
- 230 Бәрін де Тайшық өлтірді.
Сол қырық баланың шешесі
Мені мәстек дер еді.

- Ашылған бақта гүл едім,
Кеші-күндіз Құдайдан
Алпамыс, сені тіледім.
Келеді деп есітіп,
Кегімді алып берер, — деп,
Жолыңызда тұр едім.
Әй, қарағым, шырағым,
240 Құтты болсын талабың.
Ер қаруы — бес қару,
Сайманды екен жарағың.
Жеңгелерің қасында
Жатамысың, қарағым.
Осы сөзбен қу мәстек
Алдап ұрды ақылын.
Сөзменен бойын балқытты
Алпамыстай батырдың.
«Міне, сусын ішсең», — деп,
250 Алдап берді арағын.
Міне, сусын, қарағым,
Дайын менің қолымда.
Хордың қызы секілді
Қырық келінім жанымда.
Атың болса шалдырсаң,
Ұйқың болса қандырсаң.
Қаза намаз — қазам-ды,
Тарттырар Құдай жазамды.
«Менің елім қайда?» деп,
260 Ерімді менің сайла!» деп,
Айналайын, Алпамыс,
Қырық келінім қасымда —
Жер соғып қалған өң бейбақ
Барады алып мазамды.

Өлқисса, онда Алпамыс ойлады: «Бұ кемпір мұсылман екен, мұсылман менің шешем болды, мұның қырық баласы бірдей менің малыма таласамын деп өліпті, енді мұның үйіне барып көңілін көтеріп, бір күн дем алып кетейін», — деп үзеңгісін шығарып, артына мінгестіріп бір сөз дейді:

- Кел, шешеке, мінгін, — деп,
Үзеңгісін береді.
Байшұбарға мінбекке
Дұшпан, залым, қу Мәстек
Оңтайланып келеді.
- 270 Адамнан есті жануар
Келе жатқан кемпірді
Қос аяқтап тебеді.
Сонда кемпір талады,
Жатып есін танады.
Бір уақыттар болғанда,
Көтеріп басын алады.
Алпамыстың Шұбарын
Жамандай мәстек береді:
— Тауға біткен андызым,
- 280 Суға біткен жалбызым,
Жабыны жауға мінгендей
Нешеу едің, жалғызым?
Бәлені жабы бастайды,
Ара күндік жол жүрмей,
Аяғынан ақсайды.
Қажетіңе жарамас,
Жау жеріне тастайды.
Тауға біткен шоңайна,
- 290 Жабыны мінбек оңай ма,
Бір көрмеген дұшпанға?
Алдырады сырыңды,
Қазанат мінсең болмай ма?
Сенің үшін жолыңда
Құрбандық болып өлейін.
Балалығың қалмайды,
Алпамыс, саған не дейін?
Астындағы жабының
Басын кесіп тасташы,
- 300 Қазанат тауып берейін.
Мұсылманға бас бала,
Қалмақтарға қас бала.
Сен бір байдың жалғызы,
Жол көрмеген жас бала.

Сырты түкті қу жабы
Қылады бір күн масқара.

Әлқисса, онда Алпамыс: «Әй, хайуан, саған мұндай желік қайдан пайда болды, бір көрген шешеме сөзге мат қылдың? — деп қылышын суырып алып, басыңды кесіп алайын», — деп, қолын көтеріп, тағы да ақыл ойлады: «Бұ жануарымнан бұрын көңілім қалғаны жоқ еді, енді мұны өлтірсем жаяу қалармын, мұнан жақсы ат тауып мінсем тастармын», — деп қылышын қайтып салып: — Шеше, ат мінгестіретұғын емес, үйіңе баста, — дейді. Онда кемпір жолға түсіп желіп келеді, артынан Алпамыс еріп келеді, сонда үйіне жақындап келген соң, мәстек кемпірдің қыздарын шақырып айтқан сөзі:

- Жүйрікті мініп бұлғақтар,
Байсыннан шыққан Алпамыс
Жау қайырып тұрақтар.
- 310 Бөкең, бөкең желеді,
Жау мұқатып береді —
Астында Шұбар ойнақлар.
Алпамыс балам келеді,
Шықпаймысын далаға,
Шуылдаған шұнақ қар.
Ерлер мінер алаға,
Өңшең, кәне, сұлулар
Жүгіре шықты далаға.
Жаман-жақсы болса да,
- 320 Жазудан адам қала ма.
Алпамыстай баланың
Шылауынан ұстады.
«Түсіңіз!» деп қамалап,
Жан-жағынан қыстады.
Көтеріп аттан алады,
Ақ кілемге салады.
Перизаттай қырық зайып
Көтеріп алып барады.
Көтеріп үйге кіреді
- 330 Алпамыстай төрені.
Кезегіменен арақты

- «Алдиярлап» береді.
Басына дәулет қонады,
Алдияры толғанда,
Кіші бесін болғанда
Арақты ішіп болады.
Мәстек тағы келеді,
Алпамысты көреді.
Бір әңгіме болғанын
340 Шұнақ кемпір біледі.
Қапалайды «шырақ» деп,
Отауды келіп түреді.
Төңірегін түрген соң,
Салқын келіп ұрады.
Бетке салқын тиген соң,
Алпамыс берен құлады.
Бурадайын сақылдап,
Көбік шашып, арсылдап,
Күліседі көп шайтан
350 Өз қылғанын мақұлдап.
Мәстек тағы келеді,
Алпамысты көреді.
Мас болғанын баланың
Анықтап кемпір біледі.
Тауға біткен шие-ді,
Отаудың бәрін жықтырып,
Алпамыстың үстіне
Қабаттап бәрін үйеді.
Мінген аты бөрте-ді,
360 Отауды енді өртеді.
Түтін жетті аспанға,
Қарауылшылар көреді.
Тасқала деген қаладан
Әскер жетіп келеді.
Алпамыстың үстінен
Отын ашып көреді.
От ішінде байлап ап,
Мас болып жатқан күйінде
Тайшық ханның алдына
370 Бөнде қып алып келеді.

Әлқисса, Алпамысты хан көріп: — Өлтіріңдер, — деп жендетке әмір қылды. Онда жендеттер отқа салды күймеді, суға салды батпады, қылыш кеспеді, оқ өтпеді, дарға тартты өлмеді, әр не қылды болмады. Шұбар ат жануар алдына келгенді тістеп, артына келгенді теуіп, ешкімді маңайына жолатпады. Сонда Алпамысты өлтіре алмаған соң, тағы кемпірге берді, не қылсаң да, өзің қыл, — деп. Және хан айтты: — Қызым бүгінде он жаста, жиырма жасқа жеткенде балаңа беремін, — деп уағда қылды. Онан кейін кемпір Алпамысты қырық құлаш зынданға салдырды, Шұбар атты темір үйге байлап қойдырды, айында бір, аптада бір нәр таттырып, Тайшық қалмақ: «Әбден арықтаған соң мінермін», — дейді.

Сол жатқаннан Алпамыс жеті жыл жатты. Қаракөзайым он жеті жасқа келді. Сол күнде қызының жүз қоңыраулы серкесі бар еді, оны Кейқуат деген бір тазша бағар еді. Бір күні Кейқуат серкелерні отарға айдап бара жатса, екі серке сүзісіп жүріп, зынданға Алпамыстың үстіне түсіп кетті. Кейқуат келіп айтты: — Ей, Алпамыс, серкемді шығарып бер, тірі болсаң, — дейді. Онда Алпамыс: — Мен бұ зынданнан шықсам, сені мұратыңа жеткізермін, сен мені бақ, қайтесің, серкенің күніне біреуін маған беріп тұрсаңшы, — дейді. Онда Кейқуат: — Уа, ақымақ, саған бұ күніңді өзіңе көп қылайын, — деп, бір диірмен тасын әпкеліп, Алпамысты өлтірмекке төбесіне тастап жібереді. Онда Алпамыс тасты тосып алып, қайта атып жібереді, тас зынданнан атып шығып, Кейқуаттың басынан асып қалды, Кейқуат қорқып жасып қалды. Сонда Кейқуат ойлады: «Иншалла, егер бұл зынданнан шықса, мені мұратыма жеткізуге әлі келеді екен», — дейді. Енді серкенің күнде біреуін Алпамысқа беріп тұратұғын болды.

Бір күндерде серкенің әммесін жеп бітірді. Кейқуат келіп Алпамысқа айтты: — Ей, тақсыр, серке ада болды, енді қызға не деп жауап беремін? — дейді. Алпамыс айтты: — Маған ұста саймандарын келтіріп бер, — дейді. Кейқуат келтіріп берді. Алпамыс серкенің сүйектерінен «шылдырман» деген сыбызғы жасады. Оны Кейқуатқа беріп: — Қыздардың келе жатқан жолына бұғып жатып тарт, — деді. Онда қыздар келіп, қолына алып қарар, «кім қылды?» деп. Сонда хан қызынан басқаға сырыңды айтпа, — деп жібереді. Кейқуат сырнайды қолына алып, қыздардың жолын тосып жүр еді.

Бір күні қыздар саяға шығып бара жатқанда сыбызғыны тартыпты. Қыздар дауысын есітіп, тауып алып, сырнайды қолдарына алып қарады. — Кім қылды? — деп сұрады, айтпады, бауырын отқа қақтап, бұтын отқа таптады, сонда да айтпады. Онда ханның қызы Қаракөзайымға ақыл түсіп, аулақ жайға апарып, Кейқуаттан жауап сұрап, Қаракөзайым бір сөз дейді:

- Моллалар сызған ала хат,
Біздің билән* бас қосып,
Ойнап-күлмек салтанат.
Қолыңдағы сырнайды
Айтсаңшы маған кім қылды,
Айналайын, Кейқуат?
Сұрағанда сыр айтсаң,
Сені тәуір көрейін.
Шын сырыңды айтсаңыз,
380 Артыңнан сенің ерейін.
Айналайын, Кейқуат,
Айтсаңшы мұны кім қылды,
Не тілесек берейін.
Есіктің алды жыңғылды,
Пышаққа сапты қын қылды.
Айналайын, Кейқуат,
Айтсаңшы мұны кім қылды?
Кейқуат сонда сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
390 — Базары пышақ балдақы,
Нәсілің сенің қалмақы.
Бір бәнде қылды ордағы.
Көп ішінде қинадың,
Сырыңды айтып салдақы.
Байшұбарды алып кел,
Жібектен тағып тұрманды.
Ор ішінде бәнде боп,
Алпамыс берен қалған-ды.
Бір нәрсе қылсаң салдақы,
400 Мұны Алпамыс қылған-ды.

* билән /т/ — бенен деген сөз, жалғаулық